

TULEVIKU TULEKUST: TULEVIKULISUSE VÄLJENDAMISEST MEIE ESIMESTES PIIBLITÕLGETES¹

Annika Kilgi

Tallinna Ülikool

Kokkuvõte. Eesti keelde Piiblit tõlkima hakates tuli otsustada, kuidas anda lähteteksti rohkeid tulevikuvorme edasi maakeeles, milles puudus morfoloogiline futuurum. Teekonnal esimese täispiiblini tehti selles osas põhimõtteliselt erinevaid otsuseid. 17. sajandi algul Georg Müller oma jutlustes *saama*-tulevikku ei kasutanud, 1630.–1680. aastate piibliversioonides aga anti tulevikusündmuse edasi peamiselt just selle saksa *werden*-futuuri eeskujulise konstruktsiooniga. 17. sajandi lõpus, Müncheni käsikirjast alates loobuti taas *saama*-futuuri täiesti ning kasutati tuleviku vahendamiseks senisest märksa rohkem hoopis *pidama*-tarindeid ja kindla kõneviisi olevikuvorme. Põhimõttelise muudatusena paistab silma veel konstruktsiooni *võtma* + *da*-infiniitiv varasemast sagedasem kasutus redaktsioonides, mida toimetasid 1720.–1730. aastatel täispiibli keelele lõpliku kuju andnud pietistid. Neutraalse tähendusega puhast tulevikutarindit ei õnnestunud siiski ühelgi tõlkijal leida. *Saama*-tuleviku massiline kasutus oli võõrapärane, ülejäänud väljendusviiside (nt *pidama*-, *tahtma*-, *hakkama*-, *algama*- ja *võtma*-konstruktsiooni) tarvitusalal jällegi liiga lai. See, et *pidama*-tarindiga tõlgiti alates Müncheni käsikirjast ka paljusid lähtekeeles modaalvarjundita tulevikuvorme, on võrreldav varasema *saama*-konstruktsiooniga liialdamisega.

Märksõnad: tulevikulisuse väljendamine, futuurum, *saama*-tarind, *pidama*-tarind, eesti piiblitõlke ajalugu, Luuka evangeelium, 17. sajand, 18. sajand

¹ Olen tänulik Kristiina Rossile ja Külli Habichtile, kes jagasid lahkelt enda valduses olevaid Uue Testamendi redaktsioonide sisestusi. Ilma nendeta oleks see artikkel ilmunud Helle Metslangi 65. juubeliks. Rohkesti tänu võlgnen retsensendile, kelle märkused kirjutise tunduvalt sisukamaks ja loetavamaks muutsid.

1. Sissejuhatus

Võib arvata, et esimesed piiblitõlked panid eestlasi tulevikule mõtlema hoopis rohkem ja teisiti kui varem. Igavese elu töötus ja paljud muud pühakirjas olevad ettekuulutused suunavad paratamatult mõtlema eesootavale. Kuidas tulevikuideed aga vormiliselt väljendada, polnud eesti kirjakeele algusaegadel sugugi selge. Piiblitekstis, mida võõrkeeltest vahendama hakati, esines rohkesti futuuri, eesti verbi aga taolist vormi polnud ning tuli otsustada, milliseid keelevahendeid selle asemel kasutada. Helle Metslangi sõnutsi hakati just usutekstide tõlkimise käigus esmakordselt otsima väljapääsu eesti keele futuuri puudusest: „Võib oletada, et kuni keel pole omandanud kirjakeele funktsioone, vaid toimib kirjaoskamatu rahva argikeelena, seni võib tulevikuviite jaoks piisata suulise kõne liiasusestki. Grammatilise tulevikuaaja puudumine muutus nii eesti kui ka soome keele puhul häirivaks kirjakeele kujunemisel, seda hakkas vaja minema religioossete tekstide tõlkimisel“ (Metslang 1994: 540).

Siinne artikkel ongi pühendatud tulevikulisuse väljendamise püüdlustele eesti kirjakeele algusaegadel: esimestest säilinud piiblitõlkeridadest kuni esimese täispiiblini. Täpsemalt on vaatluse all Luuka evangeelium seitsmeteistkümnes tõlkeversioonis,² mille loend on artikli lisas. Sinna on märgitud ka tõlgetes leidunud öeldiste koguarv, kuna tekstid olid mahult väga erinevad: ainult kuus Luuka evangeeliumi tõlget on säilinud tervikuna; Gutsloff'i tõlkest ning Pilistvere käsikirjast on osa peatükke puudu; kirikuraamatud sisaldavad ainult jutluse aluseks olevaid kirjakohti; Mülleri jutlustest õnnestus leida vaid mõni Luuka evangeeliumi tsitaat. Kõrvutan neid 17 Luuka evangeeliumi eestindust kolme tekstiga, mis on paljude Uue Testamendi (edaspidi UT) tõlgete kõige olulisemateks taustsüsteemideks rahvakeele kõrval: 1) kreekakeelse originaaliga (millest kasutan varianti

² Ajapuudusel jäi kahjuks võrdlusest välja Joachim Balecke Luuka evangeeliumi käsikiri, mis valmis juba 1684. aastal, kuid mille asemel asuti 1687. a Pilistvere piiblikonverentsil millegipärast tööle hoopis ebaühtlase ja pooliku käsikirja kallal (Tafenu 2006: 274), samuti Heinrich Göseken vanema käsikiri, millest lähtusid oma evangeeliumitõlgetes vähemalt Balecke ja Heinrich Göseken noorem (Tafenu 2010: 196).

Textus Receptus, käesolevas artiklis lühendatud kr-TR); 2) kato-liku mõjupiirkondades ja -aegadel valitsenud ladina tõlke Vulgataga (ld-V) ning 3) hiljem luterluse levialal sarnase autori-teedi saavutanud Martin Lutheri piiblitõlkega (sks-L). Analüüsin, kuidas anti varastes eesti tõlgetes edasi salme, kus vähemalt üks nimetatud kolmest mõjukast piibliversionist kasutas spetsiaalset tulevikuvormi või -tarindit. Kokku oli taolisi kohti, kus vähemasti üks kolmest piibliversionist kasutas taolist puhast tulevikku väljendavat keelendit, 395. Arvestamata jätsin selliste tulevikusündmustest rääkivate lausete tõlked, milles kõik need kolm kasutasid oleviku- või minevikuvormi, leksikaalseid vahendeid ning modaalseid ja algust väljendavaid konstruktsioone, mille puhul tulevikule viitamine oli vaid üks funktsioon teiste seas. Keelenäited, mis illustreerivad levinumaid tuleviku tõlkimise viise, leiab alaosast 4. Võrdluseks on seal lisatud sama kirjakohta alternatiivne tõlge ning kr-TR, ld-V ja sks-L tekst.

2. Tuleviku tõlkimise taust

2.1. Tuleviku väljendamine lähtekeeles

Kreeka, ladina ja saksa keele mitmesuguste tulevikule viitamise võimaluste sekka kuuluvad spetsiaalsed verbivormid. Lisaks n-ö tavalisele futuurumile on olemas ka lõpetatust väljendavad vormid, nt ladina keeles peale esimese futuurumi *audiam* 'ma kuulan (tulevikus)' ka teine futuurum *audivero* 'ma olen kuulanud (tulevikus)'.

Luuka evangeeliumis on 186 öeldist, mille puhul nii kr-TR, ld-V kui ka sks-L kasutavad indikatiivi futuurumit. Lisaks leidub 209 juhtumit, mille puhul tulevikuvormis öeldis esineb ainult ühes või kahes piibliversionis kolmest ning mujal kasutatakse morfoloogilise futuurumi asemel peamiselt algust väljendavaid tarindeid ning modaalvorme ja -ühendeid.

Neis 209 kirjakohtas, kus kõik kolm vaadeldud UT versiooni ei tarvita üksmeelselt indikatiivi futuurumit, rakendab kr-TR järgnevaid vormistusviise: indikatiivi futuurum (98), konjunktiivi esimene aorist (21), konjunktiivi teine aorist (17), preesensi

partitsiip (11), indikatiivi preesens (16), indikatiivi teine futuuum (7), 'alustama'-tarindi 'ἄρχομαι + infinitiiv' konjunktiiv (6), imperatiivi preesens (4), aoristi partitsiip (4), teise aoristi partitsiip (3), 'pidama'-tarind 'μέλλω + infinitiiv' (3), preesensi infinitiiv (3), 'pidama'-tarind 'δεῖ + infinitiiv' (2), 'võima'-tarindi 'δύναμαι + infinitiiv' futuuum (2), 'alustama'-tarindi 'ἄρχομαι + infinitiiv' futuuum (2), aoristi infinitiiv (2), noomenivorm (2), konjunktiivi preesens (1), teise aoristi infinitiiv (1), indikatiivi aorist (1); võrreldav vorm puudus 3 juhul.

Ld-V tekstis on nende 209 koha tõlkimisel kasutatud alljärgnevaid vormivahendeid: indikatiivi futuuum (109), indikatiivi preesens (22), indikatiivi teine futuuum (21), konjunktiivi preesens (17), preesensi partitsiip (9), konjunktiivi imperfekt (7), 'alustama'-tarindi 'coepio + infinitiiv' teine futuuum (4), 'alus-tama'-tarindi 'incipio + infinitiiv' teine futuuum (4), 'võima'-tarindi 'possum + infinitiiv' futuuum (3), 'vaja olema'-tarind 'oportet + infinitiiv' (3), imperatiivi futuuum (3), imperatiivi preesens (2), futuuumi partitsiip (1), noomenivorm (1); võrreldav vorm puudus 3 juhul.

Sks-L tõlkis neid kohti nõnda: indikatiivi futuuum (68), 'pidama'-tarindi 'sollen + infinitiiv' preesens (44), indikatiivi preesens (28), 'tahtma'-tarindi 'wollen + infinitiiv' preesens (27), 'pidama'-tarindi 'sollen + infinitiiv' futuuum (11), teise konjunktiivi futuuum (9), 'pidama'-tarindi 'müssen + infinitiiv' esimese konjunktiivi preesens (8), konjunktiivi preesens (3), 'pidama'-tarindi 'müssen + infinitiiv' futuuum (2), imperatiivi preesens (2), 'alustama'-tarindi 'anfangen zu + infinitiiv' futuuum (2), 'alustama'-tarindi 'anfangen zu + infinitiiv' preesens (2), 'pidama-võima'-tarind 'sollen können + infinitiiv' (1), 'võtma'-tarindi 'vornehmen zu + infinitiiv' imperatiiv (1), indikatiivi perfekt (1).

2.2. Tuleviku väljendamine sihtkeeles

Ehkki tulevikuvorm puudub paljudes Euroopa keeltes (WALS 2005: 270), paistavad eesti ja soome keel ka nende hulgas silma sellega, et ei oma isegi perifrastilist järjekindlat tuleviku väljen-

damise viisi (Dahl 1985), kuigi tulevikule muidugi mitmesuguste keelevahenditega viidatakse (Metslang 1994: 536). Arvata võib, et see valmistas raskusi ka neile, kes siin paar sajandit tagasi Piiblit tõlkida püüdsid.

Nende meeste arusaamu tuleviku väljendamisest eesti keeles peegeldavad tolleaegsed grammatikad, seda enam, et pühakirja tõlkimisega olid seotud kõigi viie enne täispiiblit ilmunud eesti keeleõpetuse autorid. Nende pilku eesti keele ehitusele mõjutasid nii kreeka, ladina kui ka saksa keel, mis polnud olulisel kohal mitte ainult Piibli tõlkeloos, vaid ka grammatikakirjutuse ajaloos:³ esimeste eesti keele kirjelduste autoriteks olid sakslased, kelle koostatud grammatikad esindasid tollases Euroopas üldlevinud ladina grammatikatraditsiooni, mille juured ulatuvad Antiik-Kreekasse. Seega pole üllatav, et sarnaselt eeskujukeeltega sisaldas tulevikuvorme ka esimestes eesti keele grammatikates esitatud verbivormistik.

Tuleviku abiverbiks oli esimeses kolmes eesti keele grammatikas *saama*, kuid soovimise ja võimalikkuse kõneviisis optatiivis lisasid Heinrich Stahl ja Johannes Gutsclaff ka *võima* (Stahl 1637: 20 ja Gutsclaff 1648: 146). Heinrich Gösekeni täiendused omakorda olid *tahtma* ja *pidama* (Göseken 1660: 37, 39). Kõigil neil on ilmsed (ülem)saksa eeskujud *werden* 'saama', *können* 'võima', *wollen* 'tahtma' ja *sollen* 'pidama', mis paistab kohe silma ka samade autorite kirjutatud usutekstide tõlkeid saksa keelsete lähteversioonidega kõrvutades.

Sellele, et maarahva kõnepruugis eeskujukeeltega võrreldav tulevik puudub, juhtis esimesena tähelepanu Johann Hornung, kelle sõnutsi kasutavad eestlased futuurumi asemel olevikuvorme, millele lisatakse mõnikord tulevikulisust väljendavaid sõnu *tahan*, *küll* või *siis*. *Saama* ei tundu talle tuleviku abiverbina mõistlik segaduse tõttu lausetega nagu *Minna ei sa tänn tullemä* 'ma ei saa täna tulla' ning tulevikulises funktsioonis võivat verb esineda ainult mõnikord singulari kolmandas isikus, nt *Jummal saab awwitama* (Hornung 1693: 73).

³ Eesti grammatikates leidub ka kõrvutusi heebrea keelega, näiteks Johannes Gutsclaff reformis heebrea eeskujul käändevormistikku rektiivi kasutuselevõtuga (Gutsclaff 1648: 46–48, 64–66) ja Eberhard Gutsleff tõi näiteid heebrea jälgedest eesti keeles (Gutsleff 1732: 14).

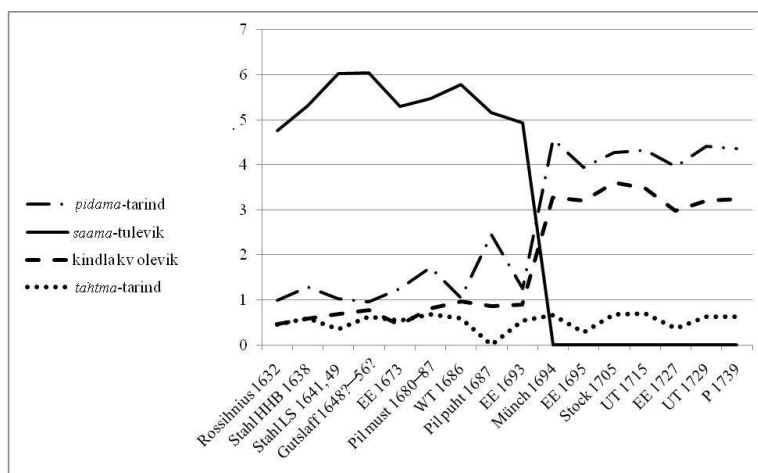
Järgmises, Anton Thor Helle grammatikas puudus samuti Hornungi-eelsete grammatikate verbiparadigmasid läbinud konstruktsioon *saama* + infinitiiv, see-eest kuulus tema järgi tegusõna vormistikku tarind *saama* + mineviku kesksõna, mida ta nimetas konjunktiivi futuurumiks (Thor Helle 1732: 41). Sarnaselt Hornungiga loetles Thor Helle futuurumi (täpsemalt indikatiivi futuurumi) asendajatena preesensit ning sõna *küll*; sarnaselt eelmiste autoritega verbid *pidama* ja *tahtma*; omapoolse lisandusena sõnad *küllap* ja *võtma* (Thor Helle 1732: 32).

3. Tulevik esimestes piiblitõlgetes

Kõige suurem põhimõtteline otsus esimestest säilinud eesti keele ridadest kuni esimese täispiiblini puudutas *saama*-futuurumit. Ehkki 17. sajandi alguseks oli ülemsaksa keel omandanud juhtiva staatuse ning alamsaksa keel jäänud argikeeleks (Hennoste 1997: 51) ja ka Georg Müller eelistas oma 1600. aastatel kirja pandud jutlustes ülemsaksa keelt, väljendas ta tulevikulisust täiesti alamsaksapäraselt: alamsaksa *willen*- ja *schöllen*-tuleviku eeskujul kasutas Müller ka eesti keeles peamiselt *tahtma*- ja *pidama*-konstruktsioone. Heinrich Stahl seevastu väljendas oma 1630.–1640. aastate tekstides tulevikku juba ülemsaksa *werden*-futuurumi eeskujulise *saama*-tarindiga. (Ross 1999: 12) Stahli pärane traditsioon püsis mitu aastakümnet, kuni Müncheni käsikirjani, mis on arvatavasti Johann Hornungi 1687/88 valminud tõlke ümberkirjutus 1694. aastast (Reila 2007). Tõlke tulevikukasutus vastab Hornungi grammatikas esitatud põhimõtetele: oli ju just tema oma grammatikast (1693) *saama*-futuurumi esmakordselt välja jätnud.

Müncheni käsikirjas loobuti *saama*-futuurumist täiesti ja asendati muude väljendusvahenditega. Enne Müncheni käsikirja (täpsemalt Luuka evangeeliumi versioonides Rossihnius 1632 – EE 1693) kasutati tuleviku tõlkimiseks peamiselt *saama*-futuurumit (keskmiselt 5,42% kõigist Luuka evangeeliumi öeldistest), vähem *pidama*-tarindit (keskmiselt 1,33%), kindla kõneviisi olevikuvormi (keskmiselt 0,72%), *tahtma*-tarindit (keskmiselt 0,49%) ja muid vormistusviise. Müncheni käsikirjast alates jäeti

aga *saama*-tulevik kõrvale ning asendati eelkõige *pidama*-tarindi ja kindla kõneviisi olevikuga, mille keskmine sagedus tõusis 4,26 ja 3,28 protsendini (vt joonist).

Joonis. Levinumate tuleviku väljendusviiside osakaal (protsentides) kõigist öeldistest esimestes Luuka evangeeliumi tõlgetes.

Teine põhimõtteline otsus tundub puudutavat verbi *võtma*, mida tuleviku väljendamise võimalusena mainiti esmakordselt Anton Thor Helle grammatikas, mis esindas 1720.–1730. aastatel aktiivselt vaimulikke tekste välja andnud pietistlike pastorite pilti eesti keelest. Konstruktsiooni *võtma* + *da*-infinitiiv kasutati varasemast märksa rohkem ka pietistide piibliredaktsioonides (UT 1729, P 1739), ehkki kvantitatiivselt polnud see muutus muidugi ligilähedaseltki võrreldav konstruktsioonist *saama* + infiniitiiv loobumisega, vt tabelit järgmisel leheküljel.

Ka asjaolu, et mitmes grammatikas mainitakse tuleviku väljendajatena muu hulgas verbe *tahtma* ja *pidama*, kajastub tõlgetes, kus neid tegusõnu kasutatakse tõepoolest terve vaadeldud perioodi jooksul palju tulevikuks viitamiseks.

Tabel. Tulevikulisuse vormistamine esimestes eestikeelsetes Luuka evangeeliumi tõlgetes

Piibli tõlkeversioon	<i>pidama-</i> tarind ⁴	<i>saama-</i> tulevik ⁵	kindla kv olevik	<i>tahtma-</i> tarind	tingiv kõneviis	käskiv kõneviis	<i>hakkama-</i> tarind	<i>saama</i> +mineviku kesksõna	<i>võtma-</i> tarind	muu
Müller 1600–06	4 (44,4%)									
Rosshinius 1632	13 (1,00%)	62 (4,76%)	6 (0,46%)	6 (0,46%)						
Stahl HHB 1638	13 (1,28%)	54 (5,31%)	6 (0,59%)	6 (0,59%)				1 (0,10%)		
Stahl LS 1641, 49	6 (1,03%)	35 (6,03%)	4 (0,69%)	2 (0,34%)						
Gutsclaff 1648?–56?	32 (0,96%)	201 (6,05%)	26 (0,78%)	21 (0,63%)	5 (0,15%)	7 (0,21%)	3 (0,09%)	1 (0,03%)		9 (0,27%)
EE 1673	14 (1,26%)	59 (5,29%)	5 (0,45%)	6 (0,54%)				1 (0,09%)		
Pil must 1680–87	56 (1,73%)	177 (5,46%)	26 (0,80%)	22 (0,68%)	4 (0,12%)	1 (0,03%)	3 (0,09%)	1 (0,03%)	1 (0,03%)	5 (0,15%)
WT 1686	44 (1,04%)	245 (5,79%)	41 (0,97%)	25 (0,59%)	11 (0,26%)	7 (0,17%)	4 (0,09%)			10 (0,24%)
Pil puht 1687	79 (2,44%)	167 (5,17%)	28 (0,87%)		13 (0,40%)	4 (0,12%)	3 (0,09%)		1 (0,03%)	4 (0,12%)
EE 1693	14 (1,26%)	55 (4,94%)	10 (0,90%)	6 (0,54%)						
Münch 1694	194 (4,57%)		139 (3,28%)	28 (0,66%)	2 (0,05%)	7 (0,17%)	5 (0,12%)	2 (0,05%)	3 (0,07%)	11 (0,26%)
EE 1695	43 (3,94%)		35 (3,21%)	3 (0,27%)	1 (0,09%)			3 (0,27%)		
Stock 1705	182 (4,27%)		154 (3,61%)	29 (0,68%)	2 (0,05%)	7 (0,16%)	5 (0,12%)	6 (0,14%)	3 (0,07%)	5 (0,12%)
UT 1715	185 (4,32%)		149 (3,48%)	30 (0,70%)	4 (0,09%)	6 (0,14%)	5 (0,12%)	8 (0,19%)	3 (0,07%)	3 (0,07%)
EE 1727	44 (3,96%)		33 (2,97%)	4 (0,36%)	1 (0,09%)			1 (0,09%)	1 (0,09%)	1 (0,09%)
UT 1729	191 (4,41%)		139 (3,21%)	27 (0,62%)	4 (0,09%)	6 (0,14%)	6 (0,14%)	6 (0,14%)	11 (0,25%)	3 (0,07%)
P 1739	189 (4,37%)		140 (3,23%)	27 (0,62%)	5 (0,12%)	6 (0,14%)	6 (0,14%)	6 (0,14%)	10 (0,23%)	3 (0,07%)
Kokku	1303	1055	941	242	52	51	40	36	33	54

⁴ Siia hulka on loetud ka 95 tingivas kõneviisis *pidama*-konstruktsiooni ning 15 *pidama-võima*-konstruktsiooni.

⁵ Siia hulka on loetud ka 13 *saama*-tulevikus *hakkama*-konstruktsiooni, 2 *tahtma*-konstruktsiooni ja 12 tingiva kõneviisi vormi.

4. Levinumad tulevikulisuse väljendusvahendid

Saama + infinitiiv

Esimestes säilinud eestikeelsetes tekstikatketes 16. sajandist *saama*-tulevikku ei leidu (Mägiste 1936: 72), samuti ei kasutanud seda veel Georg Müller 17. sajandi esimesel kümnendil (Habicht 2001a: 170 ja Ross 1999: 12)⁶. Selle kõrgaeg kestis pisut üle poole sajandi, Rossihniuse ja Stahli kirikuraamatutest kuni Piilistvere puhtandkäsikirjani (k.a). 1739. aasta täispiiblis tuleb *saama*-futuurum ette haruharva (Mägiste 1936: 73 ja Ross 2006: 42). *Saama*-tulevikuga tõlgiti enamasti puhta ajatähendusega tulevikuvorme, nt Lk 21:11:

WT 1686: *Nink suhre Mah Wärrisemisse **sahwa ollema** mitman Paigan / nink Nälgi / nink Jummalawitz / nink Hirm / nink suhre Tähe Taiwast **sahwa sündima**.*

(vrd Müller 1600–06: *ninck **piddab** v̄x suhr Maa|werrisemene s̄yn ninck s̄æl **sündima**, ninck s̄æl **piddab ollema** Katku ninck Kallis āyck. Ninck s̄æl **piddawat** suhret ninck hirmsat Im̄e|aßiattæhet **sündima**)*

(vrd Münch 1694: *Ning suri Ma wärrisemissi **peab ollema** mitmes Paigas, ning Nälga ja katko **peab ollema**, ning hirm ja suri Tähtesid Taiwast **peab ollema**.)*

Kr-TR: *σεισμοί τε μεγάλοι κατὰ τόπους καὶ λιμοὶ καὶ λοιμοὶ **ἔσονται*** (indikatiivi futuurum, mitmuse kolmas pööre sõnast εἶμι 'olema') *φόβητρά τε καὶ σημεῖα ὅπ' οὐρανοῦ **μεγάλα ἔσται*** (indikatiivi futuurum, ainsuse kolmas pööre sõnast εἶμι 'olema')

Ld-V: *terraemotus magni **erunt*** (indikatiivi futuurum, mitmuse kolmas pööre sõnast sum 'olema') *per loca et pestilentiae et fames terroresque de caelo et signa magna **erunt*** (indikatiivi futuurum, mitmuse kolmas pööre sõnast sum 'olema')

⁶ Sellest on ainult kaks eesti-saksa segakeelset näidet (Penjam 2008: 265–266). Küll aga esines Mülleri jutlusetekstides kaks korda ühend *saama* imperfektivorm + *ma*-tegevusnimi ja ligi viissada korda *saama* + *tud*-partitsiip (Prillop 2001: 185).

Sks-L: *und es werden geschehen* (indikatiivi futuurum, mitmuse kolmas pööre sõnast *geschehen* 'juhtuma, toimuma') *große Erdbeben hin und wieder, teure Zeit und Pestilenz; auch werden Schrecknisse und große Zeichen am Himmel geschehen* (indikatiivi futuurum, mitmuse kolmas pööre sõnast *geschehen* 'juhtuma, toimuma').

Pidama + infinitiiv

Pidama on vana kirjakeele sagedasim modaalverb (Habicht 2001c: 166). Pille Penjami (2008: 261) arvutused näitavad, et *pidama*-konstruktsiooni esines Mülleri tekstides 6,5 korda ja Stahli tekstides 2 korda rohkem kui 20. sajandi kirjakeeles. Konstruktsiooni suurem populaarsus Mülleril on loomulik, sest ta kasutas seda *saama*-futuurumi asemel tulevikulisuse väljendamiseks. Hilisemates, 1630.–1680. aastate piiblitõlgetes tarvitatud *pidama*-tarindid kopeerisid enamjaolt sks-L *sollen-* ja *müssen*-konstruktsioone ehk teisisõnu nõrka ja tugevat kohustust väljendavaid modaalverbiühendeid, kus modaaltähendus pole tulevikutähendusest selgelt eristatav. Kr-TR-s ja Id-V-s oli neis kohtades samuti tarind 'pidama' + infinitiiv (kr *δεῖ, ἐ΄χω* või *μέλλω*, Id *oportet* ja *necesse*), konjunktiiv, indikatiivi futuurum, aga sageli ka hoopis midagi muud. Taas suurenes *pidama*-tarindite sagedus hüppeliselt Münchени käsikirjas, kus jäid äsja kirjeldatud eelkõige kohustust väljendavad *pidama*-tarindid samuti alles, kuid lisaks sai *pidama* juurde sisuliselt tuleviku abi- verbi staatuse, sest sellega tõlgiti seal ja järgnevates piibliredukt-sioonides ka rohkesti selliseid öeldisi, mis olid nii kreeka, ladina kui ka saksa keeles indikatiivi futuurumivormis, st lähtekeeles vähemasti grammatiliselt modaalsusvarjundita. Vrd nt Lk 1:33:

Münch 1694: *Ning temma peab kuningas ollema Jakobi ko- ja ülle iggawest, ning temma kuningrikkussel ei pea otsa ollema.* (vrd EE 1693: *nink temma sahþ üx Kunningas olla ülle Jacobi Kodda iggawest / nink temma Kunniglik Rijkhkist ep sahþ üx Oz olla.*)

Kr-TR: *καὶ βασιλεύσει* (indikatiivi futuurum, ainsuse kolmas pööre sõnast *βασιλεύω* 'valitsema') *ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς*

τοὺς αἰῶνας καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται (indikatiivi futuurum, ainsuse kolmas pööre sõnast εἶμι 'olema') τέλος

Ld-V: *et regnabit* (indikatiivi futuurum, ainsuse kolmas pööre sõnast *regno* 'valitsema') *in domo Iacob in aeternum et regni eius non* (eitussõna) *erit* (indikatiivi futuurum, ainsuse kolmas pööre sõnast *sum* 'olema') *finis*

Sks-L: *und er wird ein König sein* (indikatiivi futuurum, ainsuse kolmas pööre sõnast *sein* 'olema') *über das Haus Jakob ewiglich, und seines Königreiches wird kein Ende sein* (indikatiivi futuurum, ainsuse kolmas pööre sõnast *sein* 'olema').

Lisaks tuli Müncheni käsikirjas juurde ka palju mittetulevikulisi *pidama*-ühendeid, nt piiblisalmides Agga *missuggusse Jssalt teie sääst Poig Leiba küssib, ke temmale kiwwe peaks andma? Ning kui temma kalla pallub, ke temmale Maddo peaks andma kalla Assemelle?* (Lk 11:11); Agga kui temma Rahwast kulis möda minnewa, küssi temma, mis se *piddi ollema* (Lk 18:36) ja Agga nemmad said hulluks, ning räksid teine teisega, mis nemmad se Jesulle *piddid teggema* (Lk 6:11). Kuna Müncheni käsikirjas ei laienenud *pidama*-verbi kasutusala mitte ainult tuleviku ja ettemääratuse, vaid ka muude tähenduste väljendajana, muutub arusaadavamaks, miks ei maininud Johann Hornung oma selleaegses grammatikas kõnealust tegusõna futuuri asendusviiside nimekirjas.

Tahtma + infinitiiv

Teise vanas kirjakeeles sageda modaalverbi *tahtma* kasutus oli mõneti sarnane *pidama*-verbiga. Ka see oli Mülleri tekstides märksa populaarsem kui Stahlil (Penjam 2008: 215) ja samamoodi kui *pidama*-tarindite puhul leidis tulevikulisi *tahtma*-tarindeid, mida kasutati kõigis vaadeldud perioodi tõlgetes. Püsimisajaks jäi *tahtma* tuleviku abiverbi staatus 20 öeldise tõlkimisel ehk umbes pooltel juhtudel neist 38 korral, kui tuleviku tõlkimiseks *tahtma*-tarindit kasutati. Neis 20 kohas, kus kõik eesti tõlked kasutasid *tahtma*-konstruktsiooni, seisis Lutheri tõlkes *wollen*-konstruktsioon, kreeka ja ladina keeles enamasti indikatiivi futuurum, mõnel korral ka konstruktsioon 'tahtma' + infini-

tiiv (kr *βούλωμαι* või *θέλω*, ld *volo*). Ülejäänud 18 öeldise tõlkimisel oli erinevusi, enamasti loobuti alates Müncheni käsikirjast *tahtma*-ühendist, nt Lk 1:66 tõlkimisel:

EE 1693: *nink keik / ke sedda kuhlsit / wotsit sedda Süddamel / nink pajatasit: Mis motlet sa **tahhap** sest sinnasest Lapsokessest **sahda**? Sest se Issanda Kessi olli temma ka.*

(vrd Münch 1694: *Ning keig, kummad sedda kuulsid, pannid sedda süddamesse panna, ning üttlid: Mis sest Lapsest **sa-neb**⁷? Ning Jssanda kässi olli temmaga.*)

(vrd EE 1727: *Ja keik / kes sedda kuulsid / pannid sedda omma süddamesse / ja ütlesid: mis **peab** sest lapsest **sama**? ning Jssanda kässi olli temmaga.*)

Kr-TR: *καὶ ἔθεντο πάντες οἱ ἀκούσαντες ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν λέγοντες Τί ἄρα τὸ παιδίον τοῦτο ἔσται* (indikatiivi futuurum, ainsuse kolmas pööre sõnast *εἰμί* 'olema') *καὶ χεὶρ κυρίου ἦν μετ' αὐτοῦ*

Ld-V: *et posuerunt omnes qui audierant in corde suo dicentes quid putas puer iste **erit*** (indikatiivi futuurum, ainsuse kolmas pööre sõnast *sum* 'olema') *etenim manus Domini erat cum illo*

Sks-L: *Und alle, die es hörten, nahmen's zu Herzen und sprachen: Was, meinst du, **will*** (indikatiivi preesens, ainsuse kolmas pööre sõnast *wollen* 'tahtma') *aus dem Kindlein **werden*** (preesensi infinitiiv sõnast *werden* 'saama')? *Denn die Hand des HERRN war mit ihm.*

Leidus aga ka vastupidiseid juhtumeid, kus Müncheni käsikiri tõi *tahtma*-konstruktsioone juurde. Sinna lisandus kuus *tahtma*-tulevikku, mille paralleeliks on kõigis kolmes vaadeldud mõjukeeles futuurumivormid, ka saksa keeles *werden*-futuurum. Niisiis asus Müncheni käsikiri esmakordselt *tahtma*-ühenditega tõlkima ka selliseid kirjakohti, kus kolmes võimalikus lähtetekstis seisis modaalse lisavarjundita verbivorm, nt Lk 12:8:

⁷ Potentsiaali kasutas ka WT 1686. Ülejäänud varastes Luuka evangeeliumi tõlkeversioonides (Rossihnius 1632, Stahl HHB 1638, EE 1673, Pil must 1680–87, Pil puht 1687, EE 1693) seisis *tahtma*-tarind.

Münch 1694: *ke eal mind üllestunnistab innimeste ees sedda **tahhab** ka innimesse Poig **üllestunnistada** Jummala Englide ees.* (vrd Pil puht 1687: *ke mund tunnistap Innimeste ees, tedda **sahp** kahß Jnnimeße poick **tunnistama** Jummala Englide ees.*)

Kr-TR: *πᾶς ὃς ἂν ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου **ὁμολογήσει*** (indikatiivi futuurum, ainsuse kolmas pööre sõnast *ὁμολογέω* 'tunnistama') *ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ θεοῦ*

Ld-V: *quicumque confessus fuerit in me coram hominibus et Filius hominis **confitebitur*** (passiivi indikatiivi futuurum, ainsuse kolmas pööre sõnast *confiteor* 'tunnistama') *in illo coram angelis Dei*

Sks-L: *Wer mich bekennet vor den Menschen, den **wird** auch des Menschen Sohn **bekennen** vor den Engeln Gottes.* (indikatiivi futuurum, ainsuse kolmas pööre sõnast *bekennen* 'tunnistama')

Hakkama + infinitiiv

Tegevuse algust märkiva ühendiga *hakkama/nakkama* + infinitiiv tõlgiti konstruktsiooni 'algama, alustama' + infinitiiv, kus kreeka keeles seisis *hakkama* kohal verb *ἄρχομαι*, ladina keeles *incipio* või *coepio* ning saksa keeles *anfangen*. Enne Müncheni käsikirja kasutati *hakkama*-tarindi asemel mõnikord ka *algama*-tarindit, kõige rohkem Mülleri jutlustes (Penjam 2008: 269) ja Pilistvere mustandkäsikirjas. Et *hakkama*- ja *algama*-ühenditega kirjeldati enamasti minevikusündmusi, peeti tulevikust rääkides sageli vajalikuks panna need tulevikuvormi nii eeskujukeeltes kui ka *saama*-tulevikku sallivates eesti tõlgetes. *Hakkama*, mis tänapäeva eesti keeles tuleviku abiverbiks kujuneb (Metslang 1993: 205 ja 1994: 536, 606–609), tundub vanas kirjakeeles olevat märkinud veel üksnes algust (Penjam 2008: 289). Vt nt Lk 13:25:

Pil must 1680–87: ***sahde** teiie **halkma** weljas **seißada**, **kol-kustada** ninck **ütleda***

WT 1686: ***sahde** teije **nakkama** ussen **saisma** / nink Usse pähle **kopputama** / nink **ütlema***

Pil puht 1687: *sahte* teie *hakkama* weljas *seißama*, Uxe *pähle kolkustama* ninck *üttelema*

(vrd Münch 1694: *hakkate* teie ukse ees oues *saisma*, ning *ust kopputama*, ütteldes)

Kr-TR: *ᾄρξῆσθε* (konjunktivi aorist, mitmuse teine pööre sõnast *ἄρχομαι* 'alustama') ἔξω *ἐστάναι* (perfekti infinitiiv sõnast *ἵστημι* 'seisma') καὶ *κρούειν* (perfekti infinitiiv sõnast *κρούω* 'koputama') τὴν θύραν λέγοντες

Ld-V: *incipietis* (indikatiivi futuurum, mitmuse teine pööre sõnast *incipio* 'alustama') *foris stare* (preesensi infinitiiv sõnast *sto* 'seisma') et *pulsare* (preesensi infinitiiv sõnast *pulso* 'lööma') *ostium dicentes*

Sks-L: *werdet ihr dann anfangen* (indikatiivi futuurum, mitmuse teine pööre sõnast *anfangen* 'alustama') *draußen zu stehen* (preesensi infinitiiv sõnast *stehen* 'seisma') und an die Tür *klopfen* (preesensi infinitiiv sõnast *klopfen* 'koputama') und *sagen* (preesensi infinitiiv sõnast *sagen* 'üttelema')

Võtma + da-infinitiiv

Konstruksiooni *võtma + da-infinitiiv* kasutati samuti tegevuse alguse väljendamiseks nagu *hakkama-* ja *algama-*ühendeidki, kuid esimese tähendusnüansiks tundub olevat tegevuse otsustav ja sihipärane alustamine, nagu on täispiibli keelele iseloomulikke *võtma*-tarindeid analüüsides märkinud Kristiina Ross (2006: 43). Samamoodi kui *hakkama-* ja *algama-*tarindite puhul oli kreeka, ladina ja saksa tekstis vastaval kohal 'algama' + infinitiiv⁸ ja konstruksiooni võis kasutada ka minevikusündmustest jutustamiseks, näiteks üks Lk 4:21 öeldistest kõlab eri piibli-redaktsioonides *halgis ütleda*, *halgis üttelema*, *naksi üttelema*, *hakkas üttelema* ja *wottis üttelda*. Kuni pietistide toimetatud tõlkeversioonideni (EE 1727, UT 1729, P 1739) kasutati *võtma*-ühendit

⁸ Saksa keeles ühel korral (Lk 3:8) ka *vornehmen + infinitiiv*: Lutheri *nehmt euch nicht vor, zu sagen* tõlgib Pilistvere mustandkäsikiri *wotket henneßel mitte ette ütleda*, samamoodi ka kõik järgnevad tõlkeversioonid. Üksnes Wastne Testament kasutab seal *nakkama*-tarindit.

kõige enam paaril korral,⁹ nemad aga lisasid Luuka evangeeliumi veel kümme korda tarvitusjuhtu, millega tõlgiti tulevikuvorme, nt Lk 20:15:

UT 1729: *Mis wottab nüüd se winamäe Issand neile tehha?*
(vrd WT 1686: *Mes nühd se Wihna-Mäe Essand neile sahb teggema?*)
(vrd Münch 1694: *Mis peaks neile wina Mä Jssand teggema?*)
Kr-TR: τί οὖν ποιήσει (indikatiivi futuurum, ainsuse kolmas pööre sõnast ποιέω 'tegeme') αὐτοῖς ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος
Ld-V: *quid ergo faciet* (indikatiivi futuurum, ainsuse kolmas pööre sõnast facio 'tegeme') *illis dominus vineae*
Sks-L: *Was wird nun der Herr des Weinberges ihnen tun?*
(indikatiivi futuurum, ainsuse kolmas pööre sõnast tun 'tegeme')

Saama + mineviku kesksõna

Konstruksioon *saama* + mineviku kesksõna on üks 1739. a täispiibli keele iseloomulikke jooni (Mägiste 1936: 73 ja Ross 2006: 39). Sellega rõhutatakse tegevuse perfektivsust ja väljendatakse tavaliselt suhtelist tulevikku, aga mõnikord ka minevikku, nt *sai teinud* (Ross 2006: 40–41). Luuka evangeeliumi tõlkeloos kasvab selle konstruktsiooni sagedus tasapisi Müncheni käsikirjast alates: Münch 1694 tõlgib sellega kaks öeldist, selle redigeeritud versioon Stockholmi käsikiri (Stock 1705) neli ning järgnenud Uue Testamendi trüki versioonid (UT 1715, UT 1729, P 1739) kuus öeldist. Enne Müncheni käsikirja kasutati kõnealust konstruktsiooni mõnes tõlkeversioonis ühe öeldise puhul (Lk 16:4 *saan ära heidetud*). Seejuures pole märgata üht kindlat kr-TR, ld-V ega sks-L keelendit, mida eesti tõlgetes leiduvate ühendite-

⁹ Kuna tegemist on üsna harva konstruktsiooniga, ei saa ainult minu analüüsitud tekstide põhjal otsustada, kas *võtma* + *da*-infinitiiv tegelikult ka nendes tekstides täiesti puudub, kus seda Luuka evangeeliumis ei leidunud. Näiteks esineb seda Luuka evangeeliumis puudumisest hoolimata Stahli perikoopides neli korda ja jutluseraamatus üks kord (Habicht 2001b: 262).

ga eestindataks. Konstruktsiooni *saama* + mineviku kesksõna kohal seisavad Kr-TR tekstis enamjaolt subjunktiivi aorist või indikatiivi futuurum, Id-V tekstis kõige sagedamini indikatiivi teine futuurum ja sks-L tekstis indikatiivi perfekt või futuurum. Nende kirjakohtade teistsugustest eestindustest on levinuimad indikatiivi perfekt ning *saama*-futuurum, millest kumbki keskendub ühele konstruktsiooni peamistest tähendustest: esimene tegevuse lõpetatusele ja teine tulevikulisusele, vt nt Lk 18:33:

Münch 1694: *Ning kui nemmad tedda **Sawad peksnud**, siis peawad nemmad tedda ärratapma, ning kolmandal päwal peab temma üllestausma.*

(vrd WT 1686: *Nink kui nemmä teddä **omma pesnu** / sis sahwa nemmä teddä errätapma: Nink kolmandel Peiwäl sahb temmä jälle üllestausma.*)

(vrd EE 1693: *nink nemmat **sahwat** tedda **pexma** / nink tapma / nink kolmandal Pähwal sahp temma jelle üllestausma.*)

Kr-TR: *καὶ **μαστιγώσαντες** (aoristi partitsiip sõnast **μαστιγώω** 'piitsutama') ἀποκτενοῦσιν αὐτόν καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἀναστήσεται*

Ld-V: *et postquam **flagellaverint** (indikatiivi teine futuurum, mitmuse kolmas pööre sõnast **flagello** 'piitsutama') occident eum et die tertia resurget*

Sks-L: *und sie **werden** ihn **geißeln** (indikatiivi futuurum, mitmuse kolmas pööre sõnast **geißeln** 'piitsutama') und töten; und am dritten Tage wird er wieder auferstehen.*

5. Kokkuvõtteks

Tulevikulisuse väljendamise suhtes tehti eesti kirjakeele algusaegadel põhimõtteliselt erinevaid otsuseid, sest tõlkimist vajavaid tulevikuvorme oli palju ning üht selgelt parimat moodust nende eestindamiseks mitte. Kuna keel vajab neutraalse tähendusega puhast tulevikutarindit (Metslang 1994: 604), pole imestada, et 1630.–1680. aastate piibliversionides tulevikusündmuse peamiselt just *saama*-futuurumiga edasi anti. Mõistetav on ka see, miks Johann Hornung 17. sajandi lõpul oma tõlkest selle

konstruktsiooni välja jättis: hoolimata rahvakeelsest taustast oli massiline saksaeeskujuline kasutus (Mägiste 1936: 91) siiski liiga võõras.

Saama-futuurumi asemele toodud *pidama*-tarindite ja olevikuvormide puudusena võib omakorda nimetada tulevikutähenduse tagaplaanile jäämist. Oleviku kasutusala on liiga lai (Metslang 1994: 535). *Pidama* puhul on omakorda tajutav algne kohustuslikkuse leksikaaltähendus, mistõttu tundub *pidama*-tarindiga ka paljude lähtekeeles modaalvarjundita öeldiste tõlkimine alates 17. sajandi lõpust võrreldav varasema *saama*-konstruktsiooniga liialdamisega. Mitte ainult *pidama*-, vaid ka *tahtma*-, *hakkama*-, *algama*- ja *võtma*-konstruktsioonil on olemas lisatähendused, mis aitasid küll ilusti tuleviku väljendamist nüansseerida, kuid polnud vähemasti 17.–18. sajandi eesti kirjakeeles piisavalt tuhmunud, et võimaldada üldise tuleviku abiverbi staatust.

Annika Kilgi
Eesti keele ja kultuuri instituut
Tallinna Ülikool
Narva mnt 25
10120 Tallinn
Annika.Kilgi@tlu.ee

Kirjandus

- Dahl, Östen (1985) *Tense and aspect systems*. Oxford: Blackwell.
- Göseken, Heinrich (1660) *Manuductio ad Linguam Oesthonicam*. Reval: Adolph Simon. [Faksiimileväljaanne: Göseken, Heinrich (1977) *Manuductio ad linguam Oesthonicam* = *Anführung zur Öhstnischen Sprache*. Kommentiert und herausgegeben von Harald Haarmann. Hamburg: Helmut Buske.]
- Gutslaff, Johannes (1648) *OBSERVATIONES GRAMMATICAE circa linguam ESTHONICAM*. Dorpat: Johannes Vogel. [Faksiimileväljaanne: Gutslaff, Johannes (1998) *Observationes Grammaticae circa linguam Esthonicam*. *Grammatilisi vaatlusi eesti keelest*.

- Toim. Marju Lepajõe, Jaak Peebo. (Tartu Ülikooli eesti keele õppe-
tooli toimetised 10.) Tartu.]
- Gutsleff, Eberhard (1732) "Vorrede". Thor Helle, Anton. *Kurtzgefaßte
Anweisung Zur Ehstnischen Sprache*, 13–36. Halle: Stephan Orban.
[Faksiimileväljaanne: *Lühike sissejuhatus eesti keelde* (2006). Tõl-
kinud ja järelõnad kirjutanud Annika Kilgi ja Kristiina Ross. Tal-
linn: Eesti Keele Sihtasutus, Eesti Keele Instituut.]
- Habicht, Külli (2001a) *Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja
morfoüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahli keele eripäradest
selle taustal*. (Dissertationes philologiae estonicae universitatis
tartuensis 10.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Habicht, Külli (2001b) "Infinite Konstruktionen in der estnischen
Schriftsprache der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts". *Linguistica
Uralica* XXXVII, 4, 245–269.
- Habicht, Külli (2001c) "Vanhan kirjaviron modaaliarakenteista". *Cong-
ressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum* 7.–13. 8. 2000.
Pars IV. Dissertationes sectionum: Linguistica I, 268–276. Tartu.
- Hennoste, Tiit (1997) „Eesti keele sotsioperioodid. Üldpilt“. Mati
Erelt, Meeli Sedrik, Ellen Uuspõld, toim. *Pühendusteos Huno Rät-
sepale* 28.12.1997, 45–66. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli
toimetised 7.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Hornung, Johann (1693) *Grammatica Esthonica, brevi, Perspicua
tamen methodo ad Dialectum Revaliensem*. Riga: Joh. Georg
Wilck. [Faksiimileväljaanne: Hornung, Johann (1977) *Grammatica
Esthonica, brevi, perspicua tamen methodo ad dialectum Re-
valiensem*. Eingeleitet und herausgegeben von Harald Haarmann.
Hamburg: Helmut Buske.]
- Metslang, Helle (1993) „Verbitarind ajatähendust väljendamas“. *Virit-
täjä* 97, 2, 203–221.
- Metslang, Helle (1994) „Eesti ja soome – futuurumita keeled?“. *Keel
ja Kirjandus* 37, 9, 534–547, 10, 603–616.
- Mägiste, Julius (1936) „Eesti saama-futuuri algupärad ja tarvitamis-
kõlblikkusest“. *Eesti Keel* 3, 65–92.
- Penjam, Pille (2008) *Eesti kirjakeele da- ja ma-infinitiiviga konstrukt-
sioonid*. (Dissertationes philologiae estonicae universitatis tartu-
ensis 23.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Prillop, Külli (2001) *Georg Mülleri jutluste verbivormistik*. Käsikirja-
line magistratöö. Tartu: Tartu Ülikool. Eesti keele õppetool.
- Reila, Heiki (2007) „Müncheni käsikirjast ja selle seostest Johann
Hornungi tõlkega: keelelisi tähelepanekuid“. Heiki Reila, Kristiina
Ross, Kai Tafenau, toim., Kristiina Ross, koost. *Põhjaeestikeelsed*

- Uue Testamendi tõlked 1680–1705. Luuka evangeelium. Apostlite teod*, 556–563. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Ross, Kristiina (1999) „Kas eesti kirjakeel võinuks kujuneda teistsuguseks“. *Mis on see ISE: tekst, tagapõhi, isikupära*, 9–30. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus.
- Ross, Kristiina (2006) „Lühike sissejuhatus“ ja eesti piiblitõlge“. *Lühike sissejuhatus eesti keelde 1732*, C26–C53. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Stahl, Heinrich (1637) *Anführung zu der Esthnischen Sprach, auff Volgemeinten Rath, und Bittliches Ersuchen*. Revall: Chr. Reusner. [Faksiimileväljaanne: Stahl, Heinrich (2000) *Anführung zu der Esthnischen Sprach auff wolgemeinten Rath und bittliches Ersuchen*. 2nd print. Tartu: Johannes Esto Ühing.]
- Tafenau, Kai (2006) „Eestikeelsetest Uue Testamendi tõlkekäsikirjadest Ajalooarhiivis“. Koost. Enn Küng. *Läänemere provintside arenguperspektiivid Rootsi suurriigis 16/17. sajandil II*, 241–294. (Eesti Ajalooarhiivi toimetised 12.) Tartu: Eesti Ajalooarhiiv.
- Tafenau, Kai (2010) „Heinrich Gösekeni käsikirja kohast 17. sajandi eesti piiblitõlke traditsioonis“. *Emakeele Seltsi aastaraamat 55* (2009), 176–200. Tallinn: Teaduste Akadeemia kirjastus.
- Thor Helle, Anton (1732) *Kurtzgefaßte Anweisung Zur Ehstnischen Sprache*. Halle: Stephan Orban. [Faksiimileväljaanne: *Lühike sissejuhatus eesti keelde* (2006) Tõlkinud ja järelsõnad kirjutanud Annika Kilgi ja Kristiina Ross. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, Eesti Keele Instituut.]
- WALS 2005 = *The world atlas of language structures*. Martin Haspelmath, Matthew S. Dryer, David Gil, Bernard Comrie, toim. Oxford: Oxford University Press.

Allikad

- EE 1673 = *Di gewöhnliche Evangelia und Episteln* (1673). Reval: Adolph Simon.
- EE 1693 = *Nehd põhat Evangeliumit nink Epistlit keike Ahsta lebbi, Mah Kehle sehs kirjutut* (1693). Tal-Linnas: Christoff Brendeken.
- EE 1695 = *Ewangeliumme ning Epistli-Loud* (1695). Riga: Johann Georg Wilcken.
- EE 1727 = *Keik Ewangeliummid ning Epistlid keige se Aasta läbbi* (1727). Tallinn: Joan Köler.
- Gutslaff 1648?–1656? = Johannes Gutslaffi käsikirjalised jutlused.
- Müller 1600–1606 = Georg Mülleri käsikirjalised jutlused.

- Münch 1694 = *Põhjaeestikeelsed Uue Testamendi tõlked 1680–1705*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007.
- P 1739 = *Piibli Ramat* (1739). Tallinn: Jakob Joan Köler. [Faksiimileväljaanne: *Piibliraamat*. Tallinn: Eesti Raamat, 1990.]
- Pil must 1680–87 = *Põhjaeestikeelsed Uue Testamendi tõlked 1680–1705*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007.
- Pil puht 1687 = *Põhjaeestikeelsed Uue Testamendi tõlked 1680–1705*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007.
- Rossihnius 1632 = Rossihnius, Joachim (1632) *Evangelia und Episteln auff alle Sontage durchs gantze Jahr*. Riga: Gerhard Schröder. [Eesti piiblitõlke ajalooline konkordants. <<http://www.eki.ee/piibel>>. Vaadatud 30.06.2009.]
- Stahl HHB 1638 = Stahl, Heinrich (1638) *Hand- und Hauszbuch Für die Pfarherren und Hausz-Väter Esthnischen Fürstenthumbs. Dritter Theil*. Revall: Christoff Reusner. [Eesti piiblitõlke ajalooline konkordants. <<http://www.eki.ee/piibel>>. Vaadatud 30.06.2009.]
- Stahl LS 1641, 49 = Stahl, Heinrich (1641) *Leyen Spiegel. Winter Theil*. Reval: Heinrich Westphal; Stahl, Heinrich (1649) *Leyen Spiegel. Sommer-Theil*. Reval: Heinrich Westphal. [Vana kirjakeele korpus. <<http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/korpused.htm>>. Vaadatud 30.06.2009.]
- Stock 1705 = *Põhjaeestikeelsed Uue Testamendi tõlked 1680–1705*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007.
- UT 1715 = Meie Issanda Jesusse Kristusse Uus Testament Ehk Jummala Ue Sädusse Sanna. 1715. Tallinn: Johan Kristow Prendeken. [Faksiimileväljaanne: *Uus Testament 1715*. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu, 2004.]
- UT 1729 = Meie Issanda JESUSSE KRISTUSSE uus Testament ehk Ue Seädusse Ramat. ? 1729. Tallinn: Joan Köler.
- WT 1686 = Meie Issanda Jesusse Kristusse Wastne Testament. 1686. Riga: Johann Georg Wilcken. [Faksiimileväljaanne: *Wastne Testament 1686*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2001.]

Lisa 1. Vaadeldud Uue Testamendi tõlkeversioonid

Lühend	Selgitus	Õeldiste arv kõigis Luuka evangeeliumi katkendites	Õeldiste arv, mida kasutati tõlkimaks kr-TR, ld-V või/ja sks-L tulevikuvormi
Müller 1600–06	Luuka evangeeliumi tsitaadid Georg Mülleri käsikirjalistes jutlustes	9	4
Rossihnius 1632	Jutluse aluseks olevad Luuka evangeeliumi katkendid Joachim Rossihniuse lõuna-eestikeelses kirikukäsiraamatus „Evangelia und Episteln auff alle Sontage durchs gantze Jahr“	1302	87
Stahl HHB 1638	Jutluse aluseks olevad Luuka evangeeliumi katkendid Heinrich Stahli kirikukäsiraamatus „Hand- und Hauszbuch Für die Pfarherren und Hausz-Väter Esthnischen Fürstenthumbs“	1016	80
Stahl LS 1641, 49	Luuka evangeeliumi tsitaadid Heinrich Stahli jutluseraamatus „Leyen Spiegel“	580	47
Gutslaff 1648?–56?	Johannes Gutslaffi käsikirjaline lõuna-eestikeelne Uue Testamendi tõlge	3322	305
EE 1673	Jutluse aluseks olevad Luuka evangeeliumi katkendid kirikukäsiraamatus „Di gewöhnliche Evangelia und Episteln“, mis on Stahli perikoobiraamatu kolmas trükk	1115	85
Pil must 1680–87	Uue Testamendi tõlkekäsikirjad, mille kallal töötati 1687. aastal Pilistvere piiblikonverentsil	3240	296
WT 1686	Esimest korda trükist ilmunud lõuna-eestikeelne Uus Testament	4233	387
Pil puht 1687	Pilistvere piiblikonverentsil toimetatud käsikirja lõplik kuju	3233	299

Tuleviku tulekust

Lühend	Selgitus	Õeldiste arv kõigis Luuka evangeeliumi katkendites	Õeldiste arv, mida kasutati tõlkimaks kr-TR, ld-V või/ja sks-L tuleviku vormi
EE 1693	Jutluse aluseks olevad Luuka evangeeliumi katkendid kirikukäsiraamatus „Nehd pöhat Evangeliumit nink Epistlit keike Ahsta lebbi, Mah Kehle sehs kirjutut“, mis on Stahl'i perikoobiraamatu neljas trükk	1114	85
Münch 1694	Arvatavasti ümberkirjutus Johann Hornungi tõlkeversioonist, mille ta koostas 1687.–1688. a vahetult pärast Piilistvere piiblikonverentsi	4242	391
EE 1695	Jutluse aluseks olevad Luuka evangeeliumi katkendid kirikukäsiraamatus „Ewangeliumme ning Epistli-Loud“, mida on keeleliselt ja tõlkeliselt uuendanud Adrian Virginius, Johann Hornung jt	1092	85
Stock 1705	Käsikiri, mis valmis Põhjasõja ajal Tallinnas Hornungi tõlkeversiooni üheskoos toimetades	4266	393
UT 1715	Esimest korda trükist ilmunud põhjaeestikeelne Uus Testament	4285	393
EE 1727	Jutluse aluseks olevad Luuka evangeeliumi katkendid kirikukäsiraamatus „Keik Ewangeliummid ning Epistlid keige se Aasta läbbi“, mida uuustrüki jaoks põhjalikult parandasid Anton Thor Helle, Heinrich Gutsleff jt	1110	85
UT 1729	Põhjaeestikeelse Uue Testamendi teine, põhjalikult redigeeritud trükk	4332	393
P 1739	Uus Testament esimeses eestikeelses täispiiblis	4328	392

Annika Kilgi. The Arrival of Future: Expressing Futurity in the First Bible Translations in Estonian. The first translators of the Bible into Estonian had to decide how to mediate the many future forms of the source text despite the lack of inflectional future in Estonian. Fundamentally different decisions were made in this regard during the process of translating the first full Bible. At the beginning of 17th century, Georg Müller did not use the *saama*-future. On the contrary, the Bible versions from the decades 1630–1680 used mainly this form for expressing futurity on the example of the German *werden*-future. At the end of the 17th century, since the München manuscript, *saama*-future was again completely abandoned and, instead, *pidama*-constructions and present indicative forms were used much more frequently than in previous translations. Another noticeable and fundamental change is the increased usage of the construction *võtma* + infinitive in the editions revised by pietists who gave the final touch to the language of the full Bible during the decades 1720–1730. However, no translator managed to find a neutral pure future construction. The abundance of *saama*-future was foreign and, on the other hand, the remaining possibilities (e.g. *pidama*-, *tahtma*-, *hakkama*-, *algama*-, and *võtma*-constructions) had other uses besides expressing futurity. The decision to translate the many future forms that had nothing to do with obligation by using the *pidama*-constructions is comparable with the earlier exaggeration of *saama*-constructions.

Keywords: expressing futurity, inflectional future, *saama*-construction, *pidama*-construction, history of Estonian Bible translation, gospel of Luke, 17th century, 18th century